

METAFORA

IONEL NARIȚA

Din punctul de vedere al analizei logice a limbajului, metafora aparține categoriei termenilor. Prin termen înțelegem orice expresie a cărei înțeles constă într-o *intensiune* sau *sens*. Intensiunile reprezintă mijloacele prin care analizăm propriile noastre stări, generând *propozițiile de simțire*: „Eu văd roșu”, „Eu simt durere”, „Eu aud un șuierat” etc. Pentru a evita ca intensiuni incompatibile să aparțină aceluiași subiect, *eu*, acestea sunt atribuite unor *obiecte*, adică unor entități din afara subiectului ajungând la *propoziții categorice*: „*a* este roșu”, „Organul *b* este dureros”, „*c* șuieră” etc. Deoarece sunt în afara subiectului, obiectele sunt situate în *spațiu*, de aceea, intensiunile sunt proiectate în anumite *locuri*.

Datorită faptului că un termen are drept înțeles intensiunea sa, înseamnă că acel termen este utilizat tocmai pentru a surprinde sau a exprima acea intensiune. De aceea, intensiunea este parametrul *intențional* (non-natural) al termenilor, fiind constant în timp. De pildă, termenul „roșu” are ca înțeles culoarea *roșu*, dar nu în mod natural, ci datorită unei intenții sau convenții; prin rostirea cuvântului „roșu”, intensiunea sa nu se produce automat, limbajul nu are o funcție magică, termenul și înțelesul său sunt independente între ele.

Având intensiune, termenii trebuie să aibă și *extensiune* care, însă, este un parametru derivat, provenind din transpunerea propozițiilor de simțire în propoziții categorice. Dacă o propoziție precum „*a* este *f*” este adevărată, spunem că obiectul *a* satisface intensiunea termenului *f* și, totodată, *aparține* extensiunii sau *clasei* acestui termen. Prin urmare, extensiunea sau clasa unui termen este alcătuită din toate obiectele care, la un moment dat, satisfac intensiunea acelui termen. De pildă, extensiunea termenului „roșu” conține toate obiectele care sunt *roșii*.

Extensiunea nu este intențională, un lucru este roșu nu pentru că așa dorim sau intenționăm noi; de aceea, extensiunea reprezintă parametrul *natural* al termenilor. Pe de altă parte, extensiunea nu este constantă în timp, ci se modifică la fiecare moment. De pildă, unele obiecte care sunt roșii în acest moment nu erau roșii acum un an sau nu vor fi roșii anul viitor etc. La fel, lucrurile care au acum formă pătrată ar putea ca, în viitor, să dobândească o altă formă. Extensiunea unui termen evoluează putând fi vidă la un moment dat, iar la un alt moment să aibă elemente numeroase. De exemplu, extensiunea termenului „astronaut” cu înțelesul *om care a ajuns în spațiul cosmic* era vidă înainte de zborul lui Iuri Gagarin din 12 aprilie 1961. Între 12 aprilie și 5 mai 1961, extensiunea termenului respectiv a avut un singur element, iar astăzi conține câteva sute de elemente.

Între intensiunea și extensiunea unui termen există următoarea relație, exprimată mai întâi de G. Frege: $f^{**} = \varphi(f^*, C)$, unde f^* este intensiunea și f^{**} este extensiunea termenului f , iar C reprezintă contextul. Cu alte cuvinte, extensiunea unui termen este funcție de intensiunea acelui termen și context. Într-un context dat, unei intensiuni îi corespunde o extensiune determinată, dar nu și reciproc, deoarece o extensiune poate fi în corespondență cu mai multe intensiuni. De exemplu, intensiunilor *dreptunghi cu laturi egale* și *romb cu unghiuri egale* le corespunde aceeași extensiune. Intensiunile (sau termenii) intră în diferite relații între ele. Două intensiuni sunt *compatibile* atunci când există contexte în care extensiunile lor au elemente comune și sunt *incompatibile* dacă, în orice context, intersecția extensiunilor lor este vidă. De asemenea, două intensiuni sunt *complementare* dacă, în orice context, reuniunea extensiunilor lor coincide cu Universul, orice obiect aparține acesteia. Două intensiuni sunt *contradictorii* dacă sunt atât incompatibile, cât și complementare. Dacă f^* și g^* sunt contradictorii, termenul g se numește *negativul* termenului f , respectiv, $f = -g$ sau, ceea ce este echivalent, $g = -f$. Unei intensiuni îi corespunde o singură contradictorie.

Dacă intensiunile f^* și $(-g)^*$ sunt incompatibile, atunci spunem că f^* este *supraordinată* față de g^* sau că g^* este *subordinată* lui f^* . De exemplu, deoarece intensiunile *pătrat** și *non-romb** sunt incompatibile, rezultă că intensiunea *pătrat** este supraordinată lui *romb**, dacă un obiect are formă pătrată, atunci are și formă de romb. Despre intensiunea subordinată spunem că este *conținută* sau *inclusă* în intensiunea supraordinată. În cazul de mai sus, *romb** este inclusă în *pătrat**.

1. OPERAȚII CU TERMENI

Asupra termenilor se pot efectua diferite *operații* prin intermediul cărora, din unul sau mai mulți termeni, se obține un alt termen, respectiv, o nouă expresie prin care surprindem o altă intensiune. De aceea, prin intermediul operațiilor cu termeni, putem exprima intensiuni noi, diferite de intensiunile surprinse prin termenii asupra cărora efectuăm operațiile respective.

O asemenea operație este *negația* care transformă un termen, f , în negativul său, $-f$. Utilizând negația, punem în evidență intensiunea contradictorie. De pildă, negând termenul „alb”, obținem termenul „non-alb”, a cărui extensiune conține orice obiect care nu este alb într-un anumit context.

Dintre operațiile cu doi sau mai mulți termeni, fac parte *compunerile*. Acestea sunt de mai multe tipuri dar orice compunere se reduce la următoarele două și negație:

1) Compunerea *conjunctă* reprezintă operația prin care din doi sau mai mulți termeni se obține un termen nou a cărui intensiune este conjuncția intensiunilor tuturor termenilor compuși. Fie termenul g obținut prin compunerea conjunctă a termenilor f_1, \dots, f_n :

$$\begin{aligned}
g &= (f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n) \\
g^* &= (f_1^* \& f_2^* \& \dots \& f_n^*), \text{ respectiv,} \\
(f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n)^* &= (f_1^* \& f_2^* \& \dots \& f_n^*)
\end{aligned}$$

În schimb, extensiunea unui termen obținut prin compunerea conjunctă a n termeni este intersecția extensiunilor compușilor:

$$\begin{aligned}
g &= (f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n), \text{ presupunere,} \\
g^* &= (f_1^* \& f_2^* \& \dots \& f_n^*) \\
ga &\equiv (f_1 a \& f_2 a \& \dots \& f_n a) \\
(a^{**} \in g^{**}) &\equiv ((a^{**} \in f_1^{**}) \& (a^{**} \in f_2^{**}) \& \dots \& (a^{**} \in f_n^{**})) \\
(a^{**} \in g^{**}) &\equiv (a \in (f_1^{**} \cap f_2^{**} \cap \dots \cap f_n^{**})) \\
g^{**} &= (f_1^{**} \cap f_2^{**} \cap \dots \cap f_n^{**}) \text{ sau} \\
(f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n)^{**} &= (f_1^{**} \cap f_2^{**} \cap \dots \cap f_n^{**})
\end{aligned}$$

De exemplu, „animal acvatic” este compus conjunct al termenilor „animal” și „acvatic”. Sensul compusului conține sensurile ambilor termeni, iar clasa sa este intersecția claselor compușilor. De aceea, prin compunere conjunctă obținem un termen supraordinat față de compuși. În exemplul dat, termenul „animal acvatic” este supraordinat atât față de „animal”, cât și față de „acvatic”.

Compușii unui termen conjunct sunt *genuri* ale termenului respectiv care, față de compușii săi, reprezintă o *specie*. În exemplul de mai sus, „animal” este gen față de „animal acvatic”, iar acesta este o specie a sa. Între gen și specie apare o *diferență specifică* reprezentată de restul compușilor. În cazul nostru, diferența specifică dintre „animal” și „animal acvatic” este termenul „acvatic”. Constatăm că genul este subordinat speciei.

Diferența reprezintă un *criteriu* după care genul este divizat în specii. De exemplu, „animal acvatic” este o specie obținută după criteriul mediului de viață. După același criteriu, mai deosebit speciile „animal terestru” și „animal aerian”, acestea fiind singurele specii posibile după criteriul amintit, deși criteriul ar putea fi rafinat, obținându-se mai multe specii. De exemplu, animalele acvatice ar putea fi divizate în animale de apă dulce și de apă sărată etc.

Obținem specii numai prin compunerea conjunctă a genului cu diferențe compatibile cu genul respectiv. Dacă diferențele nu sunt compatibile, nu putem vorbi de specii ale aceluși gen. Bunăoară, „pătrat circular” nu este o specie a genului pătrat pentru că nu poate exista niciun pătrat care să aibă forma circulară.

2) În cazul compunerii *sumative*, intensiunea termenului compus este disjuncția intensiunilor compușilor. Bunăoară, dacă g este obținut prin compunere sumativă din termenii f_1, \dots, f_n , atunci:

$$\begin{aligned}
g &= (f_1 + f_2 + \dots + f_n) \\
g^* &= (f_1^* \vee f_2^* \vee \dots \vee f_n^*), \text{ respectiv,} \\
(f_1 + f_2 + \dots + f_n)^* &= (f_1^* \vee f_2^* \vee \dots \vee f_n^*)
\end{aligned}$$

Extensiunea unui termen rezultat prin compunere disjunctă este reuniunea extensiunilor compuşilor:

$$\begin{aligned}
 g &= (f_1 + f_2 + \dots + f_n), \text{ presupunere,} \\
 g^* &= (f_1^* \vee f_2^* \vee \dots \vee f_n^*) \\
 ga &\equiv (f_1a \vee f_2a \vee \dots \vee f_na) \\
 (a^{**} \in g^{**}) &\equiv ((a^{**} \in f_1^{**}) \vee (a^{**} \in f_2^{**}) \vee \dots \vee (a^{**} \in f_n^{**})) \\
 (a^{**} \in g^{**}) &\equiv (a^{**} \in (f_1^{**} \cup f_2^{**} \cup \dots \cup f_n^{**})) \\
 g^{**} &= (f_1^{**} \cup f_2^{**} \cup \dots \cup f_n^{**}) \text{ sau} \\
 (f_1 + f_2 + \dots + f_n)^{**} &= (f_1^{**} \cup f_2^{**} \cup \dots \cup f_n^{**})
 \end{aligned}$$

De pildă, termenul „triunghiurile isoscele și echilaterale” din propoziția „Triunghiurile isoscele și echilaterale au cel puțin două laturi egale între ele” este obținut prin compunere disjunctă. Clasa sa este reuniunea claselor termenilor compuși, „triunghi isoscel” și „triunghi echilateral”.

Genul este suma speciilor obținute prin aplicarea aceluiași criteriu. De exemplu, după criteriul numărului de laturi egale între ele, deosebim trei specii de triunghiuri: scalene, isoscele și echilaterale. Suma acestora este tocmai termenul triunghi. Să presupunem că d_i sunt diferențele rezultate prin aplicarea unui criteriu oarecare. În acest caz, diferențele fiind incompatibile și complementare, se ajunge la:

$s_i = (g \circ d_i)$, speciile genului g sunt obținute prin compunerea conjunctă a genului cu diferențele rezultate prin aplicarea unitară a unui criteriu.

$$\Sigma(s_i) = \Sigma(g \circ d_i) = (g \circ \Sigma(d_i))$$

$$\Sigma(d_i) = \Omega, \text{ intensiunea maximă.}$$

$$(g \circ \Sigma(d_i)) = g, \Omega \text{ este unitate față de compunerea conjunctă.}$$

$\Sigma(s_i) = g$, genul este compunerea sumativă a speciilor sale sub condiția unității criteriului.

Negativul unui termen conjunct este obținut prin compunerea disjunctă a negativilor genurilor sale, iar negativul unui termen disjunct este conjuncția negațiilor speciilor sale. Prin urmare, prin negație, un termen conjunct este transformat în unul disjunct și reciproc:

$$\text{Dacă } g = (f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n), \text{ atunci } -g = (-f_1 + -f_2 + \dots + -f_n).$$

$$\text{Dacă } g = (f_1 + f_2 + \dots + f_n), \text{ atunci } -g = (-f_1 \circ -f_2 \circ \dots \circ -f_n).$$

Extensiunea negativului unui termen conjunct sau a unui termen sumativ este complementara extensiunii termenului:

Fie g un termen conjunct

$$g = (f_1 \circ f_2 \circ \dots \circ f_n)$$

$$-g = (-f_1 + -f_2 + \dots + -f_n)$$

$$(-g)^{**} = \cup_i (-f_i)^{**}$$

$$\cup_i(-f_i)^{**} = C(\cap_i f_i^{**})$$

$$\cap_i f_i^{**} = g^{**}$$

$$(-g)^{**} = C(g^{**}), \text{ (la fel se demonstrează aceeași relație pentru un termen sumativ).}$$

Celelalte compuneri pot fi reduse la negație și la compunerile conjunctă și sumativă. De pildă, compunerea *disjunctă* a doi termeni este compunerea sumativă dintre compunerea conjunctă a unui termen cu negația celuilalt:

$$(f \oplus g) = ((f \circ -g) + (-f \circ g))$$

În limbajul natural, compunerea disjunctă se exprimă prin „sau... sau...”, „fie... fie...” etc., ca în exemplul „fie animal, fie plantă”.

Compunerea *exclusivă* a doi termeni este rezultatul compunerii conjuncte a negațiilor celor doi termeni sau a negației compunerii sumative a termenilor respectivi:

$$(f/g) = (-f \circ -g) = -(f + g)$$

și se exprimă prin „nici... nici...”, ca în exemplul, „nici elev, nici student”.

Pe baza proprietăților compunerilor, putem demonstra *legea raportului invers dintre intensiunea și extensiunea a doi termeni*: dacă intensiunea termenului g este conținută în intensiunea termenului f , atunci extensiunea termenului f este inclusă în extensiunea termenului g . Această lege poate fi exprimată mai simplu prin aceea că extensiunea speciei este parte a extensiunii genului, respectiv:

$$(g^* \subset f^*) \mid- (f^{**} \subset g^{**})$$

Demonstrația decurge astfel:

$g^* \subset f^*$, presupunem că f este o specie a genului g ; în acest caz, trebuie să existe diferența d , astfel încât:

$$f^* = (g^* \& d^*), \text{ prin urmare,}$$

$$f^*a \equiv (g^*a \& d^*a)$$

$$f^{**} = (g^{**} \cap h^{**}), \text{ deci}$$

$$f^{**} \subset g^{**}.$$

Genurile sunt prezente în orice specie a lor, dar în mod diferit și incompatibil. De exemplu, atât triunghiul scalen, cât și cel isoscel și echilateral sunt, toate, triunghiuri, dar, de fiecare dată, avem de-a face cu un alt tip de triunghi, iar aceste tipuri sunt incompatibile deoarece nu poate exista niciun context în care să întâlnim obiecte care să aibă formă atât scalenă cât și isoscelă, sau atât isoscelă cât și de triunghi echilateral, deși oricare dintre acestea sunt triunghiuri.

Putem spune că genul participă la speciile sale, dar în mod diferit, incompatibil și complementar în raport cu genul respectiv, deoarece, bunăoară în cazul precedent, nu ne putem imagina vreun triunghi care să nu fie scalen, isoscel sau echilateral. Vom numi *nuață* participarea unui gen la o specie a sa. Prin urmare, orice gen este suma a mai multor intensiuni care sunt nuațele sale. În situația de mai sus, scalen, isoscel și echilateral sunt nuațe ale intensiunii *triunghi**, respectiv,

$\text{triunghi}^* = (\text{scalen}^* \vee \text{isoscel}^* \vee \text{echilateral}^*)$, în cazul general, dacă g este un gen și k_i sunt nuațele sale, atunci:

$$g = (k_1 + k_2 + \dots + k_n), \text{ respectiv,}$$

$$g^* = (k_1^* \vee k_2^* \vee \dots \vee k_n^*)$$

$$g^{**} = (k_1^{**} \cup k_2^{**} \cup \dots \cup k_n^{**}), \text{ unde } k_i \text{ sunt incompatibile între ele.}$$

Nuața unui gen nu poate fi confundată cu specia, deoarece specia este compusa conjunctă dintre gen și diferență, dar nuața reprezintă numai genul așa cum este prezent în specie. De pildă, dacă a este om, atunci este și animal, pentru că omul este o specie de animal, dar nu orice animal, ci un anumit tip, respectiv, o anumită nuață a animalului.

Dacă speciile unui gen sunt exprimate prin compunerea conjunctă a termenilor, bunăoară, a genului și diferenței, apare problema, cum putem exprima nuațele unui gen? Trebuie să existe nuațe prime, nuațe care să nu mai fie, la rândul lor, alcătuite din alte nuațe. Dacă nu ar exista nuațe prime, atunci orice termen ar fi un gen alcătuit din mai multe specii, ajungând la regresie, la infinit și la imposibilitatea de a exista ceva în realitate, deoarece genurile nu sunt decât intensiuni artificiale, instrumente de analiză create de către subiect.

Nuațele prime reprezintă participarea genurilor la speciile prime. Acestea sunt specii care nu sunt, la rândul lor, genuri. Față de o specie primă, orice intensiune este subordinată sau incompatibilă. Dacă ar exista intensiuni aflate într-o altă relație cu o specie primă, acea intensiune ar servi ca diferență și, compusă cu specia, ar genera alte specii contrar ipotezei că avem de-a face cu o specie primă.

s^* este o specie primă (presupunere).

f^* este o intensiune compatibilă cu s și nesubordinată lui s . Urmează că:

$(s^* \circ f^*)$ este o specie a lui s^* , unde f este diferența, contrar ipotezei că s este specie primă.

f^* trebuie să fie incompatibilă sau subordinată față de s^* .

Prin urmare, o specie primă conține toate intensiunile compatibile între ele și coincide cu *substanța primă* în înțelesul pe care Aristotel îl atribuie acestui termen. În lucrarea *Categoriile*, Aristotel consideră substanța primă drept acea specie care nu mai are alte specii, care nu este, la rândul ei, gen. Din exemplele pe care le dă Aristotel, reiese că substanța primă este în corelație cu individualul, determină individualul. Un exemplu de substanță primă este „un om anumit”, trimitând către un individ singular.

Dacă un obiect satisface un gen, acesta satisface, de fapt, o nuanță primă a aceluși gen și reciproc. Fie e o nuanță primă a genului g ; în acest caz, are loc:

$$g^*a = e^*a$$

De pildă, dacă a este roșu, atunci a este un anumit tip concret de roșu și invers, dacă a este un anumit tip de roșu, atunci a este roșu. Această relație rezultă din următoarele:

1) Dacă un obiect satisface o specie, atunci satisface orice gen al acelei specii. Dacă s este o specie și g este un gen oarecare al acelei specii, atunci:

$$s^* = (g^* \& d^*) \text{ (} d \text{ este o diferență)}$$

$$s^*a \equiv (g^*a \& d^*a)$$

$$s^*a \vdash g^*a$$

2) Dacă un obiect satisface un gen, atunci satisface o specie și numai una relativă la un criteriu a aceluși gen. Fie genul g și s_i speciile acestuia obținute printr-un criteriu oarecare.

$$g^* = (s_1^* \vee s_2^* \vee \dots \vee s_n^*)$$

$$g^*a = (s_1^*a \vee s_2^*a \vee \dots \vee s_n^*a)$$

$$g^*a = (\exists s)(s^*a)$$

s_i sunt incompatibile între ele, prin urmare, a satisface o singură specie.

În acest fel, dacă a satisface un gen, înseamnă că satisface orice specie primă în care este prezent acel gen și invers, dacă satisface o specie primă, atunci a satisface orice gen care participă la acea specie. Pe de altă parte, un obiect nu poate satisface decât o singură specie primă. Să presupunem că a satisface speciile prime s_1 și s_2 . În acest caz, cele două specii prime ar trebui să fie compatibile, dar, după cum am văzut, o specie primă conține toate intensiunile compatibile între ele și, totodată, orice intensiune este sau incompatibilă, sau subordinată unei specii prime. Prin urmare, ori s_1 și s_2 sunt una și aceeași specie primă, sau a nu le poate satisface pe ambele.

Din cele de mai sus, rezultă că numai un singur obiect poate satisface o specie primă. În acest fel, substanțele nu sunt altceva decât intensiunile *numelor*. Spre deosebire de termeni, numele au drept înțeles extensiunea lor care constă într-un obiect, pe când intensiunea sau substanța primă reprezintă parametrul lor natural sau dinamic. De exemplu, prin numele „Mihai Eminescu” înțelegem insul numit astfel, indiferent ce s-ar întâmpla cu el, iar intensiunea acestui nume este substanța sa, alcătuită din toate sensurile pe care *Mihai Eminescu*** le satisface: *om** (*poet român*)*, (*autor al poemului „Luceafărul”*)* etc.

Datorită faptului că nuanțele prime sunt elemente ale substanțelor înseamnă că acestea sunt elemente ale intensiunii numelor. Prin urmare, dacă dorim să ajungem la nuanțele prime, trebuie să analizăm sensul numelor prin intermediul

propozițiilor elementare. Bunăoară, prin propoziția „*a* este roșu” presupunem că un element al substanței prime a numelui *a* este o nuanță de roșu, iar când luăm în considerare propoziția „*b* este roșu”, presupunem prezența unei nuanțe de roșu în substanța primă corespunzătoare numelui *b*.

2. COMPARAȚIA

Ținând seama de faptul că nuanțele prime ale unui gen sunt elemente ale substanțelor prime, adică ale intensiunilor numelor, înseamnă că pot fi exprimate cu ajutorul termenului pentru gen și a numelui căruia îi aparține substanța respectivă. De exemplu, pentru a surprinde nuanța de roșu corespunzătoare lui *a* din exemplul de mai sus, putem spune „roșul lui *a*” sau „roșeața lui *a*”, iar pentru a surprinde nuanța de roșu realizată în cazul lui *b*, se poate utiliza expresia „roșeața lui *b*”, cele două nuanțe putând coincide sau să fie diferite.

Cu ajutorul acestor expresii, putem formula propoziții de atribuire: „*a* are roșeața lui *a*” sau „*a* are roșeața lui *b*” prin care atribuim numelui o nuanță primă de roșu în loc de *roșu** nedistinct. Dintre acestea, prima propoziție este o tautologie care, de fapt, nu spune nimic, deoarece nu selectează niciun context, căci, indiferent de context, *a* satisface nuanța care se realizează în cazul său. În schimb, a doua propoziție este factuală și informativă, arătând că *a* și *b* satisfac aceeași nuanță de roșu.

Nuanțele prime pot fi atribuite și cu ajutorul propozițiilor categorice. În loc să spunem „*a* are roșeața lui *b*”, putem utiliza expresia „*a* este roșu ca *b*”. De această dată, nuanța primă de roșu este exprimată prin expresia „roșu ca *b*”. Am obținut rezultatul că nuanțele prime pot fi exprimate prin intermediul unei operații asupra termenilor diferită de compunere, respectiv, prin *comparație*. Sintaxa unei comparații este „*g* ca *x*”, unde *g* este un gen, iar *x* este un nume, iar sintaxa propozițiilor elementare prin care atribuim nuanțe prime unui nume este „*x* este ca *y*”, ajungând la o relație între numele *x* și *y*.

Comparațiile pot fi de echivalare, ca în exemplul precedent, sau de ierarhizare, de pildă, „*x* este mai *g* decât *y*” sau „*x* este mai puțin *g* decât *y*” ca în situația „*a* este mai *înalt* decât *b*”. Comparațiile de ierarhizare nu exprimă o singură nuanță primă, ci un spectru de nuanțe prime ale intensiunii *g**. Comparațiile de echivalare sunt relații de echivalență între substanțe:

- 1) *reflexivitatea*: „*x* este *g* ca *x*”;
- 2) *simetria*: dacă „*x* este *g* ca *y*”, atunci „*y* este *g* ca *x*”;
- 3) *tranzitivitatea*: dacă „*x* este *g* ca *y*” și „*y* este *g* ca *z*”, atunci „*x* este *g* ca *z*”.

Prin urmare, prin intermediul comparațiilor, substanțele prime sunt împărțite în clase de echivalență. În anumite circumstanțe, între aceste clase pot interveni relații de ordine care pot fi exprimate prin comparațiile de ierarhizare. De exemplu, relația „*x* este *înalt* ca *y*” împarte substanțele în clase după criteriul înălțimii și, dacă *a* și *b* aparțin unor clase de înălțime diferite, între ele au loc relații de ierarhizare.

Pentru a surprinde o nuanță primă, un gen trebuie comparat cu un nume al cărui denotat aparține extensiunii genului. Dacă denotatul numelui aparține complementarei acestei extensiuni, comparația eșuează. De exemplu, comparația „albastră ca Marea Neagră” nu ar reuși în cazul în care culoarea Mării Negre nu ar conține nicio nuanță de albastru.

Nuanțele prime se pot găsi doar în două situații, fie extensiunile care le corespund sunt egale, fie sunt disjuncte. Dacă a și b sunt două nume, atunci:

$$(g \text{ ca } a)^{**} = (g \text{ ca } b)^{**} \text{ sau } ((g \text{ ca } a)^{**} \cap (g \text{ ca } b)^{**}) = \emptyset, \text{ respectiv,}$$

$$\text{„}a \text{ este } g \text{ ca } b\text{”} \equiv ((g \text{ ca } a)^{**} = (g \text{ ca } b)^{**}) \text{ și}$$

$$\text{„}a \text{ nu este } g \text{ ca } b\text{”} \equiv (((g \text{ ca } a)^{**} \cap (g \text{ ca } b)^{**}) = \emptyset).$$

Prin urmare, extensiunea unui gen este divizată între extensiunile nuanțelor sale prime. Fiecăreia dintre aceste extensiuni i se poate atribui un *număr*, astfel încât nuanțele pot fi surprinse și cu ajutorul numerelor. De exemplu, prin termeni precum „înalt de 1 m”, „înalt de 1,5 m”, „înalt de 3,14 m” etc., sunt exprimate nuanțe ale genului „înălțime”.

Atribuirea de numere are loc, de asemenea, prin comparație. Dacă fiecărei nuanțe îi corespunde un număr și știm că un anume obiect a aparține unei clase a unei nuanțe, de pildă, a satisface nuanța (înalt de 3 m)*, pentru a vedea dacă b satisface această nuanță, este suficient să stabilim adevărul propoziției „ b este înalt ca a ”.

Prin comparare cu un obiect, întotdeauna sunt puse în evidență nuanțele prime, indiferent care este genul comparat deoarece nuanțele prime ale genului sunt aceleași cu ale speciei. De pildă, intensiunea (roșu ca a)* este aceeași cu intensiunea (colorat ca a)* sau intensiunea (câine ca b)* este identică față de intensiunea (animal ca b)*. Nuanțele prime ale speciei sunt aceleași cu nuanțele prime ale genului, deoarece genul este subordonat speciei și specia nuanței prime.

După cum nuanțele prime reprezintă modul în care un gen este satisfăcut de un obiect, *nuanțele secunde* sunt date de participarea unui gen la o clasă. De pildă, *Ion* are un anumit tip de albeață, dar europenii, să spunem, în general, se caracterizează printr-o mulțime de asemenea tipuri. În primul caz, avem de-a face cu o nuanță primă, în al doilea, cu o nuanță secundă. Vedem că nuanțele secunde sunt disjuncții de nuanțe prime, ele pot fi exprimate printr-o conjuncție sumativă de nuanțe prime. De exemplu, albeața europenilor ar putea fi surprinsă prin compunerea:

$$(\text{alb ca Ion}) + (\text{alb ca John}) + (\text{alb ca Johann}) + (\text{alb ca Ivan}) + \dots$$

unde ar trebui să înșirăm toți europenii, ceea ce ar fi imposibil. Dacă ținem seama că europenii alcătuiesc clasa termenului „european”, putem înlocui termenul sumativ de mai sus printr-o comparație între gen și termenul respectiv, „alb ca un european”. Am obținut ca mijloc de a exprima nuanțele secunde ale unui gen comparația între gen și un termen, cu sintaxa: „ g ca f ”, precum în exemplele:

„verde ca iarba”, „verde ca smaraldul”, „verde ca frunzele de brad”, „verde ca pepenii roșii”, când, de fiecare dată, este pusă în evidență o gamă de nuanțe de verde.

De această dată, comparația nu evidențiază o singură nuanță, ci un complex de nuanțe ale unui gen. Bunăoară, prin „verde ca iarba” nu reușim să izolăm o nuanță singulară a culorii verde, ci, în mod indistinct, nenumărate asemenea nuanțe. Obținem o nuanță numai dacă cei doi termeni ai comparației sunt compatibili, dacă intersecția dintre intensiunile lor nu este vidă. Prin compunerea a doi termeni incompatibili nu vom reuși să izolăm nicio nuanță. De exemplu, comparația „rotund ca un pătrat” nu exprimă niciun tip de rotunjime. Comparația reușește numai dacă intensiunea termenului f conține nuanța lui g pe care urmărim să o exprimăm.

În cazul unei comparații de forma „ g ca f ”, convenim să numim g termen *comparat* și f termen *comparant*. Intensiunea unei comparații este mai bogată decât a termenului comparat și aparține cel puțin unei specii a termenului comparant. Prin urmare, termenul comparat este subordinat comparației care, la rândul ei, este subordinată unei specii a termenului comparant sau chiar acestuia (pot apărea excepții când nuanța exprimată prin comparație aparține diferenței față de termenul comparant). De exemplu, în cazul comparației „alb ca laptele” nuanța conține intensiunea alb* și este conținută în intensiunea lapte*. În schimb, dacă avem în vedere comparația „alb ca un om”, nuanța de alb izolată în acest fel conține și de această dată intensiunea alb*, dar nu este conținută în intensiunea om*, ci aparține unei specii a acestui gen, fiind contribuția diferenței.

Relațiile dintre intensiunile termenilor implicați într-o comparație $c = (g \text{ ca } f)$ sunt:

$$(g^* \subset c^*) \text{ și } ((c^* \subset f^*) \text{ sau există o diferență } d \text{ astfel încât, } (c^* \subset (f \text{ o } d)^*)).$$

Dacă ținem seama de legea raportului invers, ajungem la relațiile dintre extensiunile celor trei termeni. În cazul în care facem abstracție de context, extensiunea comparației este parte a extensiunii comparatului și extensiunea comparantului este inclusă în extensiunea comparației sau există o specie a acestuia a cărei extensiune este inclusă în cea a comparației:

$$(c^{**} \subset g^{**}) \ \& \ ((f^{**} \subset c^{**}) \vee (\exists d)((f \text{ o } d)^{**} \subset c^{**}))$$

Având în vedere că un gen poate fi considerat drept propria sa specie (când diferența este nulă), în cazul în care s este o specie a lui f , relația de mai sus devine:

$$(c^{**} \subset g^{**}) \ \& \ (\exists s)(s^{**} \subset c^{**})$$

Bunăoară, în cazul expresiei „verde ca iarba”, clasa comparației este o parte a clasei termenului „verde” deoarece există și alte lucruri verzi, în afară de iarbă, iar clasa termenului „iarbă” este o parte a clasei comparației, nefiind exclus să existe și alte obiecte care să fie verzi precum iarba. Dacă ne referim la comparația „roșu ca

un măr”, extensiunea comparației este inclusă în aceea a termenului „roșu”, dar nu este parte a extensiunii termenului „măr”, deoarece intensiunea sa este inclusă în intensiunea unor specii de mere și nu a merelor în general.

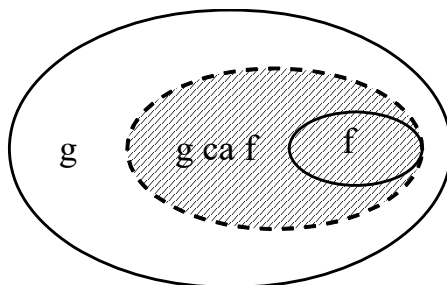

Fig. 1. Extensiunea comparației

Comparația termenilor este un mijloc prin care exprimăm intensiuni aflate între intensiunile comparatului și comparantului și, totodată, circumscriem extensiuni de mijloc între extensiunile celor doi termeni. Prin urmare, comparația reprezintă un mijloc de a mări precizia exprimării, de a surprinde un sens mai bogat decât acela al termenului comparat.

3. METAFORA

Metafora se obține dintr-o comparație renunțând la termenul comparat și utilizând termenul comparant pentru intensiunea comparației. În acest mod, termenul comparant dobândește un nou sens, pe lângă cel propriu, numit *sens metaforic*. Putem obține o metaforă după următoarea schemă:

g o f (termen compus conjunct)
 f ca h (comparație prin care este surprinsă nuanța lui *f* din intensiunea lui *g*)
 g o (f ca h) (termenul *f* este substituit prin comparația de mai sus)
 g ca h' (termenul *f* este eliminat, iar *h* dobândește înțeles metaforic).
 g o h' (*h'* este termenul metaforic corespunzător lui *h*)

Iată câteva exemple privind construirea metaforelor:

ceață albă
 albă ca laptele
 ceață albă ca laptele
 ceață ca *laptele*
 ceață *lăptoasă*

lună caldă
 caldă ca un cuptor

lună caldă ca un cuptor
lună ca un *cuptor*
luna lui *cuptor*

piese ale fotoliului care cuprind
cuprind ca niște brațe
piese ale fotoliului care cuprind ca niște brațe
piese ale fotoliului ca niște *brațe*
piese ca niște *brațe* ale fotoliului
brațele fotoliului

Termenul metaforic, în calitate de termen comparant, este utilizat pentru a izola o nuanță a termenului comparat. Dar, totodată, participă și cu elemente ale intensiunii proprii. De pildă, în construcția „ceață lăptoasă”, intensiunea termenului „lăptoasă” nu se reduce la o nuanță de alb, conform comparației din care a fost extras, ci participă cu elemente ale propriei intensiuni, conducând la o analiză mai bogată a sensului termenului „ceață” decât în cazul „ceață albă”, adăugând elemente precum vâscoasă*, fluidă* etc. La fel, în cazul metaforei „luna lui cuptor”, termenul metaforic „cuptor” nu se limitează numai la un fel de căldură, ci adaugă alte sensuri subliniind trăsăturile lunii iulie, când oamenii se *coc* la soare de parcă ar fi într-un cuptor.

Faptul că termenul metaforic aduce un surplus intensional reiese de acolo că putem obține aceeași metaforă pornind de la termeni comparați diferiți. De pildă, metafora „ceață lăptoasă” se obține și pe alte căi, de fiecare dată avem în vedere alte componente ale intensiunii ceții:

ceață vâscoasă
vâscoasă ca laptele
ceață vâscoasă ca laptele
ceață *lăptoasă*

ceață lichidă
lichidă ca laptele
ceață lichidă ca laptele
ceață *lăptoasă*

Obținem o metaforă atunci când utilizăm un termen cu alt înțeles decât înțelesul său propriu. Pentru a obține aceste efect, următoarele condiții sunt necesare:

- 1) *f* și *h* sunt termeni compatibili
- 2) *g* și (*f* ca *h*) sunt termeni compatibili
- 3) *g* și *h* sunt termeni incompatibili.

Dacă nu ar fi îndeplinită prima condiție, nu ar fi posibilă comparația dintre *f* și *h*. În absența celei de-a doua condiții, nu ar fi posibilă compunerea dintre *g* și comparație și, dacă a treia condiție ar fi încălcată, nu s-ar obține un înțeles

metaforic pentru h , ci acesta ar participa cu intensiunea proprie. De pildă, fie următoarea situație în care g și h sunt compatibili:

câinele este patruped
 patruped ca un mamifer
 câinele este patruped ca un mamifer
 câinele este ca un *mamifer*
 câinele este *mamifer*

Nu am obținut nicio metaforă, termenul „mamifer” având înțelesul propriu, datorită faptului că acesta este compatibil cu termenul „câine”. La fel, nu reușim metafora dacă g nu este compatibil față de comparație:

pătratul este o figură geometrică închisă.
 figură geometrică închisă ca un cerc.
 pătratul este o figură geometrică închisă ca un cerc.
 pătratul este ca un *cerc*.
 pătratul este un *cerc*.
 pătrat *circular*.

Doar în mod forțat am putea considera că termenul „circular” are înțeles metaforic; acesta rămâne cu înțelesul propriu și obținem un termen nul.

Metafora este un mijloc de a exprima sensuri mai bogate și uneori inaccesibile mijloacelor convenționale. Datorită bogăției intensiunii metaforei, extensiunea sa este restrânsă, de aceea, exprimarea metaforică este precisă, exactă, cu ajutorul metaforei reușim să ne referim la clase restrânse dificil de izolat pe alte căi. Cum am putea, de pildă, exprima acele forme ale ceții pe care le punem în evidență prin „ceață lăptoasă” sau cum am surprinde mai bine greutatea bătrâneții decât prin metafora „iarna vieții”?

Dacă notăm prin m termenul g o h , obținut prin metaforă, atunci, dacă ținem seama de considerațiile precedente privind relațiile dintre extensiuni, obținem:

$$m^{**} \subset g^{**}$$

$$m^{**} \subset (f \text{ ca } h)^{**}, \text{ deci, } m^{**} \subset f^{**}. \text{ Prin urmare,}$$

$$m^{**} \subset (g^{**} \cap f^{**})$$

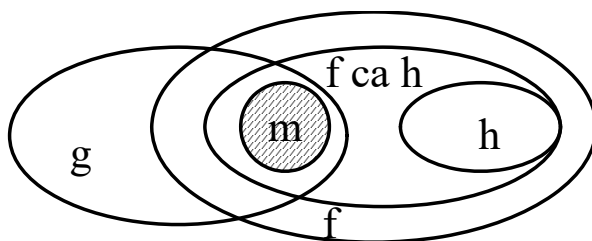

Fig. 2. Extensiunea metaforei

Extensiunea metaforei este mai restrânsă decât extensiunea termenului conjunct de la care am pornit, ceea ce se explică prin bogăția sporită a intensiunii pe care o exprimăm prin metaforă față de exprimarea convențională.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel, *Categorii*, Humanitas, București, 1994.
2. Blaga L., *Geneza metaforei și sensul culturii*, Humanitas, București, 1994.
3. Briggs J., Monaco R., *The Logic of Poetry*, Pace University Press, New York, 1974.
4. Frege G., „Sens și semnificație”, *Logică și filosofie*, Ed. Politică, București, 1966, p. 55.
5. Kittay E. F., *Metaphor: Its Cognitive Force and Linguistic Structure*, Clarendon, Oxford, 1987.
6. Lewis Frank A., *Substance and Predication in Aristotle*, Cambridge University Press, New York, 1991
7. Long P., *Logic, Form and Grammar*, Taylor and Francis, New York, 2001.
8. Ricoeur P., *Metafora vie*, Univers, București, 1984.
9. Ricoeur P., *The Rule of Metaphor*, Routledge, London, 2003.
10. Ross D., *Metaphor, Meaning, and Cognition*, Peter Lang, New York, 1993.
11. Steinhart E., *The Logic of Metaphor: Analogous Parts of Possible Worlds*, Kluwer Academic, Dordrecht, 2001.